

kaznenopravne represije nad nepoćudnom napisanom ili izgovorenom riječi. Primjerice, 1978. u SR Hrvatskoj je za politički kriminal kazneno prijavljeno 246 osoba (88 manje nego godinu prije). Međutim, uzlazni trend vidljiv je već 1979., kad je prijavljeno 268 osoba, dakle 22 više nego 1978. godine. Situacija se nakon toga u 80-ima zaoštava i pojavljuje se primjetan porast političkoga kriminala u SR Hrvatskoj. Tako se Miškulin iznimno pedantno bavi kaznenom politikom u SR Hrvatskoj do početka demokratskih promjena i osamostaljenja Republike Hrvatske, što je nesumnjivo važan doprinos razumijevanju ove teme.

Knjigu *Usta širom zatvorena* valja čitati kao znanstvenu studiju kvantificirane argumentacije o tome kako jugoslavensko društvo od Titove smrti pa do raspada države pokušava probiti institucionalne blokade u nastojanju neometanoga izražavanja kritičkoga mišljenja te koliko u tome uspijeva. Kao takva, bit će zasigurno zanimljiva i korisna stručnoj javnosti. Međutim, čitatelji koji ne pripadaju tim krugovima, a iskazuju interes za godine koje, kako smo konstatirali u uvodu, često u javnom diskursu imaju status posvemašnje liberalizacije dotadašnjega režima, a nerijetko u političkim osvrtima i status uzornije demokracije od one koja dolazi s hrvatskim osamostaljenjem, dobivaju znatno realniju sliku. Pritom je analiza kaznenopravne prakse samo nit vodilja studije, na koju se nadovezuju teme o povijesti znanosti, razvoju medijske i kulturne scene, te je zbog toga u svakom slučaju namijenjena znatno širem krugu čitatelja, koji će dobiti precizan uvid u to koliko su 80-e doista bile slobodne.

Marin Vlasnović

Velimir Veselinović, *Suvremeno pravaštvo na vrelima desnoga radikalizma i nacionalpopulizma 1990. – 2016.* (Zagreb: Despot Infinitus, 2021), 577 str.

Zahvaljujući znatnomu zanimanju čitateljstva objavljeno je drugo izdanje knjige o suvremenom pravaštvu iz pera Velimira Veselinovića. U odnosu na prvo izdanje, ova je knjiga obradila još sljedećih pet godina (od 2011. do 2016.) povijesti Hrvatske stranke prava. Zbog izbora teme autoru se neizbježno nametnula potreba za kombinacijom historiografskih i politoloških koncepcija. S gledišta povijesne znanosti, koja je bitna za poznavanje korijena tzv. radikalne desnice (termin u vremenima stvaranja i punoga zamaha pravaštva zapravo nije rabljen), izneseni su rezultati utemeljeni na proučavanju hrvatske nacionalne ideologije kroz pravašku prizmu. S politološke pak strane autor se u svojem istraživanju najviše oslonio na teoriju Casa Muddea i njegov dizajn istraživanja o radikalnim desnim strankama, upotrebljavajući pritom analitičke kategorije nativizma, populizma, ekstremnoga nacionalizma i sličnih odrednica koje taj nizozemski politolog promatra kao prijetnju liberalnoj demokraciji u Europi. Muddeova teorijska podloga u dosad objavljenoj literaturi pretežito je primijenjena na područja zapadnoga dijela istočne Europe u kojima su pojedine desne stranke u proteklom desetljeću ostvarile zamjetne rezultate, pri čemu su neke postale mlađi

partner u vladajućim koalicijama, a neke odnedavno i izborni pobjednici. Dakako, ne treba smetnuti s uma ni uspjehe različitih tipova desnice u zemljama znatno dulje demokracije širom Europe.

Svakako da povjesničare intrigira tradicionalni aspekt pravaštva kao dijela ne samo stranačke nego i opće hrvatske povijesti, u kojoj su pravaštvo i starčevićanstvo bili sinonimi za određene političke vrijednosti. Drugim riječima, pravaštvo je doživjelo svoje zlatno doba u vremenima kasne Habsburške Monarhije. Počevši od svojih tvoraca Starčevića i Kvaternika, preko niza drugih imena, pravaši su na tumačenju hrvatskoga državnog prava tražili provedbu što neovisnije politike kojom bi se ojačala vlastita individualnost u višenacionalnom okruženju i stvorile pretpostavke za državnu neovisnost. Pritom su vještinom pera, samopožrtvovnošću i agilnošću krucijalno nadrasli status početnih marginalaca, utječući na mlađa pokoljenja koja su trajno postala prožeta borbenim duhom (*steklišto*), dalekovidno predviđajući različite prijetnje prema vlastitoj naciji te potičući neka kompleksna pitanja – poput odnosa prema postupno deosmaniziranoj Bosni i Hercegovini i prema islamu, načina suradnje s predvodnicima slovenske politike i jačega angažmana u zasebnim pokrajinama Dalmacije i Istre ili odnosa prema židovskom elementu. Sve su to bile teme koje su u nadolazećim vremenima imale bitno mjesto u evoluciji političkoga života. Premda nisu sudjelovali u provedbi autonomne vladavine tadašnje Hrvatske, autentični pravaši ostali su duboko ugrađeni u svijest građanstva, pa bi se empirijski moglo dokazati da je pravaštvo bilo jedna od popularnijih ideologija svojega vremena. Vrag u politici leži u potrebi osvajanja vlasti i svemu onomu što ona može pružiti. Predugo bivanje u oporbi rezultiralo je unutarnjim podjelama koje se više nikad nisu prevladale. Unatoč tomu, još na početku XX. stoljeća fragmentirani su pravaši, ako se akumulirano gledaju njihovi rezultati saborskih izbora, činili jednu od najuspješnijih političkih struja. Problem će nastati u rasapu ideološke koherentnosti oko temeljnih pitanja, koja se nisu skidala s dnevnoga reda: određenja nacionalnoga identiteta, izbora savezništva i dohvaćanja sredstva za ostvarivanje realnih ciljeva. Raspadanjem zajednice naroda pod habsburškom dinastijom pravaški je kapital na političkom tržištu kopnio.

Od 1918. i stvaranja prve jugoslavenske države te uzleta seljačkoga pokreta pod vodstvom Stjepana Radića pravaštvo je gubilo na snazi, ali nije postalo posve invalidnim. Uvođenjem kraljeve diktature stranka je poput ostalih političkih organizacija, izuzevši režimske tvorevine, bila zabranjena i nije se obnovila. S obzirom na to da su prvaci novonastaloga Ustaškog pokreta jednim dijelom dolazili iz pravaških redova, otvorilo se pitanje tumačenja ideoloških inspiracija. U formalnom smislu pokret nije više tražio obnovu pravaške stranke, nastojeći iz njezine tradicije izvlačiti one elemente koji su se mogli vezati uz novu situaciju izgradnje autoritarnosti i diktatorskoga tipa s osloncem na potporu sila Osovine. Od 1945., u okolnostima komunističke totalitarnosti, u obnovljenoj jugoslavenskoj državi nije bilo mjesta za višestranačku parlamentarnu demokraciju, pa tako ni za pravaše. Istine radi, taj jednopartijski režim ipak nije izbacio pravaštvo iz sfere javnosti jer se o mnogim temama iz političke, društvene i kulturne povijesti nije moglo raspravljati bez pravaških imena.

Problem Hrvatske stranke prava sa 90-im godinama XX. stoljeća i postkomunizmom vezan je uz prilagođavanje vremenu. Pokazalo se tada da nijedna od obnovljenih stranaka nije mogla vratiti stari sjaj (Hrvatska stranka prava, Hrvatska seljačka

stranka, narodnjačka stranka). Iznimka su možda socijaldemokrati, ali u drukčijem kontekstu, koji pokazuje kako se mogla izvesti korjenita tranzicija stranačkih identiteta. Dakako, tu je i pragmatična Hrvatska demokratska zajednica, koja je pravovremeno znala ujediniti različite ideološke pravce iz prošlosti u svoja programska načela i na taj način otupiti oštrice onih konkurenata koji su sa sobom nosili povijesne reminiscencije. Preostalo je pravašima, kako ova knjiga pokazuje, ili kroz izbornu borbu ići u otvorenu političku utakmicu s vladajućom strankom/zajednicom ili pokušati slijedom solidnih rezultata na biralištima i drugim vještinama ostvariti neki oblik koaliranja. Inače, u knjizi se ta druga taktika drži sitnim političkim mešetarenjem. Međutim, nijedna od tih dviju opcija nije bila dugotrajnije plodna i može se vidjeti da je pravaštvo, izuzevši rezultate iz 1992. i 2003. (između 186.000 i 150.000 dobivenih glasova), ostalo na rubovima političkoga krajolika, bez mogućnosti da postane dijelom glavnih političkih struja. Ni pokušaji preobrazbe u konzervativni tip desnice nisu dali rezultata.

Stoga je pravaštvo koje pratimo u ovoj knjizi odraz propuštenih prilika, neshvaćanja kako se gradi moderna država na prijelazu iz XX. u XXI. stoljeće, deklarativnosti i teškoga nošenja hipoteka prošlosti. S druge strane, mora se uzeti u obzir da je obnovljena Hrvatska stranka prava svoj nastup prvo prilagodila ratnim okolnostima izazvanima srpskim napadom na Hrvatsku, koje su pogodovala radikalizaciji političkoga prostora, uključujući i nastajući desni politički spektar kojemu su povijesne razdjelnice bile bitne za tumačenje nacionalnih interesa Hrvata. Autor kao značajke pravaške pripadnosti radikalnoj desnici navodi: 1. radikalni odnos prema srpstvu koji je, prema njima, prepreka i brana za uspostavu hrvatske neovisnosti, 2. autoritarnost prvaka stranke i stranačkoga gremija, 3. militariziranost pogleda tijekom (i nakon) rata i 4. zalaganje za strože zakonodavstvo u konzervativnom duhu. Posebno je uzeo u obzir pravaški udio u raspravama o lustracijskom zakonu, jer su u svojoj antikomunističkoj retorici vidjeli mogućnost jačanja vlastitoga političkog položaja. Na kraju zaključuje da Hrvatska stranka prava zbog svoje radikalne desne ideologije nije bila prihvatljiv koalicijski partner za sastavljanje vlasti. Upravo zbog toga nije otpočetak bila među ključnim akterima u političkom životu i stranačkom sustavu tijekom navedenoga razdoblja hrvatske suvremene povijesti te kao takva nije stjecala upravljačka iskustva.

Može se zaključiti da je autor zaslužio pohvale jer je uspio u jednoj knjizi ponuditi pouzdan uvid u kronološki razvitak suvremenoga pravaštva. Uložen je znatan trud u savjesno pretresanje stranačkoga arhiva, privatnih gradiva, mnoštva sekundarne literature i internetskih portala da bi se rekonstruirao put od obnove stranke do saborskih izbora 2016., nakon kojih je Hrvatska stranka prava doživjela veliki pad i gubitak vidljivosti na javnoj sceni, od čega se više nije oporavila. Iz iznesenih sudova autora jasno proizlaze uzroci deklasiranosti. Time se i postavlja pitanje o budućnosti pravaštva. Čini se da nadolazeće vrijeme nije previše svijetlo za nekoć snažnu ideologiju, ali ipak, u kontekstu promatranja radikalne desne scene parlamentarnoga profila u državama Europske unije (i izvan nje, ako se ima na umu švicarske pučane i norveške naprednjake) i neodgovaranja liberalnih demokrata i ljevice na brojne izazove, nije nemoguće ostvarivanje znatno boljih rezultata desnice i izlaska iz marginalnosti. Vjerojatno će u slučaju neke prodornije desne stranačke skupine ili neke

novopokrenute organizacije takva usmjerenja doći do odbacivanja pravaškoga imena kao povijesnoga tereta. S druge bi strane bilo neopravdano da se zaborave pozitivni oblici pravaškoga djelovanja, itekako vidljivi u povijesti hrvatskoga parlamentarizma i u drugim oblicima javnih nastupa. Odbacivanje dijakronijskoga pristupa uvijek traži ponavljanje starih pogrešaka. Povjesničarima je teško zaboraviti nekadašnju spremnost pravaša na dugotrajni rad u oporbi i otvorenost prema različitim temama koje su opterećivale društvo. Nemojmo zaboraviti da pravašima nekad nisu bila nepoznanica pitanja iz gospodarstva, poduzetništva, socijalne politike, medijske zastupljenosti, uprave, kulture i prosvjete, pokazujući da se za znatniji prodor među birače trebalo približiti njihovim interesima i artikulirati ih na prihvatljiv način. Takav je politički aktivizam davao rezultate.

Na kraju još treba dodati da je šteta što autorov uloženi trud nije nadograđen boljom redakturom i korekturom teksta. Kao primjedbu knjizi može se naznačiti i da nema kazala unatoč brojnim osobama spomenutim u tekstu koje ukazuju na vidljivost stranke u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini.

Stjepan Matković

Đuro Škvorc, *Vojna sila pobunjenih Srba na Banovini 1992. – 1995.* (Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak u Petrinji, 2022), 387 str.

Ove godine iz tiska je izašla knjiga Đure Škvorca *Vojna sila pobunjenih Srba na Banovini 1992. – 1995.* Već i sam naslov svjedoči o temi koja je ukoričena: autor opisuje vojne snage Republike Srpske Krajine koje su djelovale na području Banovine te činile vojsku onoga dijela srpskoga pučanstva Republike Hrvatske koji je njezinim legalno izabranim vlastima odlučio pružati oružani otpor u tom razdoblju. U ovom slučaju riječ je o 39. korpusu Srpske vojske Krajine (SVK), koji je ustrojen potkraj 1992. preuzimanjem nadležnosti nad onime što je dotad bio Zonski štab Teritorijalne obrane za Baniju te zona djelovanja 87. brigade Posebne jedinice milicije za Baniju putem ustroja oružanih jedinica koje su ovdje djelovale nakon formalnoga povlačenja Jugoslavenske narodne armije (JNA) s ovoga područja – formalnoga jer JNA ostavlja ovdje gotovo svu tehniku i dio dotadašnjega kadra kao bazu za formiranje tih jedinica.

Rad nastoji proniknuti u organizaciju i djelovanje 39. korpusa SVK-a i dobrim je dijelom proširena i dopunjena verzija doktorata koji je autor obranio početkom 2016. na poslijediplomskom doktorskom studiju povijesti Sveučilišta u Zadru. Škvorc je stoga u „Uvodu” (str. 17–21) kao ključna istraživačka pitanja postavio ona vezana uz 39. korpus, ponajviše njegove materijalne, ljudske i druge potencijale kojima je raspola-gao. Obuka, moral, ideološko djelovanje unutar jedinica samo su još neke od pod-tema koje je najavio obraditi, i to prvenstveno služeći se objavljenim i neobjavljenim izvorima te kvalitetnom literaturom. Od neobjavljenih dokumenata istaknuo bih da